ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 100, Ocak 2020, s. 83-101

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.39735>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
13.11.2019

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
29.01.2020

Doç. Dr. Halil AYTEKİN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Fransızca Öğretmenliği
haytekin@omu.edu.tr

Elif ATEŞ

EĞİTİM-ÖĞRETİM SÜRECİNDE ÖĞRETMENİN BEDEN DİLİ

Öz

İnsan çevresiyle sürekli iletişim halindedir. Düşüncelere dil eşlik ederken, duyguları sözsüz iletişim açığa çıkarır. Yüz ifadeleri, ses tonu, el ve kol hareketleri, jest ve mimikler, başın hareketi, beden duruşu, dokunma, bakış sözel olmayan iletişimin en sık kullanılan ve anlam ifade eden kanallarıdır. İletişimde söylenenler kadar söylenmeyenler de çok önemlidir. Çalışmanın problemi; eğitim ortamında öğretmenlerin beden dili ne tür mesajlar vermektedir? sorusu oluşturmaktadır. Beden dilini etkin kullanabilen öğretmen, alıcı konumunda olan öğrencilere mesaj iletmede daha başarılıdır. Öğretmenin duruşu, sessizliği, jest ve mimikleri, bakışı, sınıf alanını kullanması, sesinin tonu, giyimi, öğrencilerle olan mesafesi öğrenim sürecinde ulaşılmak istenen hedefi kolaylaştıran faktörlerdir. Öğrenme-öğretme sürecinde beden dilini etkin şekilde kullanma, bir yandan verimliliği artırmakta, diğer yandan da öğrenciye beden dilini çözümleme imkânı vermekte, mesajları güçlendirmektedir. Çalışma nitel olup literatür tarama modelinden yararlanılmıştır. Çalışmanın amacı; eğitim-öğretim ortamlarında görev alan öğretmenlerin beden dilini önemsemeye ve onu daha doğru ve etkin kullanmaları gerekliliğine dikkat çekmektir.

Anahtar kelimeler: Eğitim-öğretim, öğretmen, beden dili, sözsüz iletişim.

TEACHER'S BODY LANGUAGE IN TEACHING-LEARNING PROCESS

Abstract

Human beings are in constant communication with their environment. While language accompanies thoughts, non-verbal communication reveals emotions. Non-verbal communication is the type of communication that people use intentionally or unintentionally without using words. Facial expressions, tone of voice, hand and arm movements, gestures and facial expressions, head movement, body posture, touch, gaze are the most commonly used and meaningful channels of nonverbal communication. What is said in communication is as important as what is not said. The problem of the study is the question "What kind of messages does body language give during the non-verbal communication of teachers in educational environment? The teacher, who can use body language effectively, is more successful in conveying messages to the students who are in receiving position. Teacher's posture, silence, gestures and facial expressions, look, use of classroom space, tone of voice, clothing, distance to students are the factors that facilitate the goal to be achieved in the learning process. Using body language effectively in the learning-teaching process increases productivity on the one hand, on the other hand gives students the opportunity to analyze body language and reinforces the messages. The study is qualitative and literature survey model will be utilized. The aim of the study is to draw teachers' attention to the importance of body language and the need to use it more accurately and effectively in learning-teaching environments.

Keywords: Teaching learning, teacher, body language, nonverbal communication.

1.GİRİŞ

Sınıf içinde öğretmen-öğrenci iletişimi sırasında öğretmenin iletişim kurma becerisi ve farklı iletişim yöntemlerini kullanması etkin bir öğrenme sürecinin yaşanmasına zemin hazırlar. Sözlü iletişim yanında öğretmenin sözsüz iletişim becerisi de bu süreçte önemli bir rol oynar. Zira öğrenciler, öğretmenlerinin en çok beden dilinden, ses ve konuşma özelliklerinden etkilenirler. Bunların yanında sınıfta öğretmenin duruşu, sınıftaki pozisyonu, jest ve mimikleri, bakışı, gülüşü tüm öğrencileri görebilmesi, alan kullanımı da önemlidir. Mehrabian, sesin ve sözcüklerin öğrenciyi dinletebilmede ve dersi öğretebilmede çok önemli olduğunu söylemektedir. El-kol hareketleri ve yüz mimikleri, ses tonunun güven verici ve sabit olması, konuşmadaki sözcük zenginliği... Tüm bu özellikler sınıfta iyi bir ders işlenmesini sağlar. Ancak Mehrabian bu üç özelliğin önem derecesini bulmak için yaptığı araştırma sonunda, beden %55, sesin 38, sözcüklerin %7 oranında etkili olduğunu ifade etmiştir. Yani beden dili, bir öğretmenin öğrenci tarafından en fazla dikkat çeken yönüdür (Aktaran; Faruk Reza, 2010: 122).

Öğretmenler sınıfa girmeden ilk 7-10 saniyede öğrenciler tarafından etiketleneceklerini bilmelidirler. İlk karşılaşmada fiziksel görünüm, çekici ve güler yüzlü olma, samimi ve içten davranışlar olumlu izlenim bırakır. İnsanlar yanlış da olsa ilk yargılarına inanırlar. İlk izlenim çok anlık ve içgüdüsel bir tepkidir ve oluşması için inanılmaz derecede kısa bir zaman yeterlidir. Unutmamak gerekir ki bu yargılarda beden dilinin doğru kullanılması belirleyici olur.

Her öğretmenin arzusu, anlattığı dersin hemen her öğrenci tarafından anlaşılması ve öğrenilmesidir. Rosenfeld tarafından yapılan bir araştırmaya göre, derse hazırlıklı gelen öğretmenlerin yüz ifadeleri, konuşmadaki etkinlikleri, gülümseme biçimleri, jest ve mimikleri gibi davranışlarının derse hazırlıksız gelen öğretmenlerin aynı davranışlarına oranla yaklaşık iki kat daha etkili olduğu tespit edilmiştir (Açıl, 2005 : 41). J-H ve J. Cormier'e göre, öğretmenin rolü, bir yandan sınıfının oluşturduğu eğitim çevresini kontrollü bir şekilde aydınlatmayı ve bir biçime sokmayı hedeflerken, diğer yandan da öğrencilerini kendilerinden istenen ödevleri tamamlamaları ve öğrenimin gerçekleşmesi için motive etmeye çalışmaktır. Öğrenime elverişli sınıf ortamının oluşumunda bu iki işlevi pedagojik ilişki içinde gerçekleştirmeye yarayacak olan şey bedendir. Maulini'nin (1999) dediği gibi, Beden ne bir kalıntı, ne de kimliğimizin sancağıdır. O, bizim ete kemiğe bürünmüş aklımızdır. O halde beden, okulda veya başka yerde olsun, öğrenimin nötr bir elemanı değildir. Sınıf yönetiminde öğrencileri eğitmek ve öğretmek için vazgeçilmez bir araçtır. (Aktaran; Catherine, 2005: 3).

Öğretmen-öğrenci iletişimi ve etkileşimi sırasında alışılmış, önemsiz ve görünüşte sıradan olan davranışlar da önemli rol oynar. Beden dilinin hareket içeren eylemleri dışında hareketsizlik bile bazen öğrencinin dikkatini çekmek için gereklidir. Pujade-Renaud'a göre, bedenler dikkatin ve zihinsel denilen aktivitenin harekete geçmesi için hareketsiz kalmalıdır (1984: 91). Gerçekten de çocuğun dikkati öncelikle öğretmenin bedeni üzerine yönelir. Hareketsizlik bir müddet sonra artık ilgi çekmez, çocuk bu beden imajını öncelikle sabitlemiş ve onu çözmüştür. Artık ondan çıkaracağı bir şey yoktur. O halde karşısındaki bedeni bir kez gözlemledikten sonra, bu kez dikkatini başka bir şeye mesela onun ağzından çıkan söze verir. Beden, duruşuyla, pozisyonuyla, giyim kuşamıyla gücü yaratan ve bilgiyi kafaya işleyen en temel etkidir. (Pujade-Renaud, 1984: 135).

Öğretmenin bedeni, sessizlik ve hareketsizlik içinde olsa bile sürekli iletişim halindedir. Bilinçli veya bilinçsizce ortaya koyduğu tüm davranışları mesaj değeri taşır ve öğrenciler tüm bu işaret ve belirtilere duyarlıdır, onların sınıf içi tutumları bu sözsüz mesajlardan çıkardıkları anlama bağlı olarak gelişme gösterir. Tüm bunlar öğretmenin beden dilinin ne kadar önemli olduğunu ortaya koyan değerlendirmelerdir. Dersin içeriğinin sesli sunumunun ötesinde, öğretmenin bedeni, az veya çok bilinçli olarak, öğrencileriyle ilişkisini yönlendiren farklı bir mesaj yayar. Öğrenciyle iletişimde onlara yönelik ilgisi, sükuneti veya coşkusu, anlayışı, iç sıkıntısı veya güven eksikliği iletişimin özelliğini belirleyen faktörlerdir.

Bu nitel araştırmada tarama modelinden yararlanılmıştır. Araştırmanın amacı, bilinçli veya bilinçsizce öğretmen tarafından kullanılan farklı türdeki sözsüz iletişim göndergelerinin sınıfta öğrenci üzerindeki olumlu veya olumsuz tesirini ve sosyal etkileşimler üzerine yansımaları ortaya koymaktır. Değerlendirmeler öğretmenin başvurduğu iletişimsel eylemler üzerine dayanmaktadır. Öğretmen-öğrenci iletişiminde öne çıkan sözsüz davranışlar arasında öğretmenin duruşu, bakışı, gülüşü, sesi, alan kullanımı, jest ve mimikleri ve giyim kuşamı ele alınmıştır.

2. ÖĞRETMENİN BEDEN DİLİ

Sözsüz iletişim sözlü iletişimin bütünüleyici parçalarıdır. Birlikte hareket ederler. Sözsüz iletişim hiçbir fiile başvurmadan yapılan her tür iletişimi ifade eder. Burada sözel ifadeyi tamamlayan sessizlik, el, kol ve baş hareketleri, duruş, bedenin gerilimi, hareketler, yüz ifadeleri, bakış, gülümseme, ses tonu, konuşmanın hızı, giysiler, yakınlık vb. beden dili söz konusudur (Genevois, 1992).

2.1. Alan kullanımı : Bir bakıma sınıf ortamında öğretmenin hareket kabiliyeti anlamına gelir. Öğretmen, sınıf içerisinde hareket alanlarını kullanarak mevcudiyetini gösterir. Sıralar arasında dolaşarak, bazı öğrencilere göre uzak bazılarına göre yakın denilebilecek değişen mesafelerde hareket eder. Sınıf içerisinde öğretmene kimi zaman duruma göre bazılarının karışıklığa yol açan hareketlerini kontrol etme, kimi zaman da diğerlerinin katılımını teşvik etme imkânı veren sürekli dolaştığı stratejik parkurlar vardır.

İnsanlar birbirleriyle belli mesafelerde ilişkiler kurarlar. Mesafe bütün ilişkilerde önemli bir duygusal belirleyicidir. İlişkilerimiz sırasında çok samimi ve yakınlık duyduğumuz kişilerle daha fazla yaklaşır, sevmediklerimiz veya çok samimi olmadıklarımız söz konusu olduğunda ise onlarla aramıza mesafe koyarız. E. Hall'ın 1966 yılında yaptığı araştırmaya göre ABD'de mahrem mesafe 0-46 cm, kişisel alan 46-120 cm, sosyal alan 120-350 cm, genel alan 3.5 m'den daha fazla olan bir uzaklıktır (Baltaş ve Baltaş, 1992: 113). Çocuklar önce ailede sonra da okulda mesafenin önemini anlarlar. Çocuk özellikle ailede kimin ne kadar yaklaşabileceğini öğrenmiştir. Bu alanlar içerisinde kişisel alan, öğrencinin kişisel sorunlarını tartışmak için rahat olduğu bir mesafedir. Bazen öğretmen biraz yaklaşmak istediğinde, öğrenci geriye doğru hareket ederek mesafeyi korumaya çalışır. Bu refleksler öğretmene kime ne kadar yaklaşabileceği konusunda fikir verir. "Öğretmenler sık sık öğrencilerin yakın sosyal alanlarına ve hatta kişisel alanlarına geçerler. Bu durumda da öğrencilerin çalışmalarını sürdürmelerini beklerler. Daha da ileriye giderek, bazen öğretmenler öğrencilerden kafalarını kaldırıp bakmamalarını, bakacak olurlarsa oradaki varlığa katlanmalarını isterler. Kuşkusuz ki, öğrencilerden imkânsız gerçekleştirmelerini istemektedirler. Öğretmen gibi herhangi bir otorite, öğrencinin sosyal ya da kişisel alanını ihlal ettiğinde, öğrenci onu görmezlikten gelemes. Öğretmen öğrenciyi korkutarak, gözlerini işinden ayırmasını sağlayabilir. Ne var öğretmen, en az 220 cm'lik uzaklığa gerileyinceye kadar, öğrencinin dikkati onun üzerinde olacaktır. Kişisel alan ve sosyal alan olarak adlandırılan bölgeler öğrenciyi tümüyle çevreler. Bu alana öğretmenin arkadan yaklaşması başlı başına sorun yaratır" (Açıl, 2005: 69).

Öğretmenin el kol hareketlerinin büyüklüğü ve değişik yönelimleri, çok çeşitli ifade tarzlarını kullanması öğrencilerin dikkatini çekmeye yetecek yaklaşımlardır. Bir yetişkinin sınıfta hareket halinde olmasının öğretime özgü zorunluluk olarak düşünülebilir (mesela sınıfa fotokopi dağıtma gibi). Oysa öğretmenler tarafından yapılan sınıf içi dolaşmaların çeşitliliği bu tür zorunlulukları doğrulamamaktadır. Elbette fotokopi dağıtımı için öğretmen hareket etme durumunda kalır ancak onun sınıftaki gezinmelerini bu gibi görevlere bağlamak doğru değildir. Onun asıl amacı öğrencilerle daha iyi iletişim kurabileceği mesafeleri ayarlamaktır.

Öğretmenin bir öğrenciye yakınlığı daima duygusal olarak bir sıkıntıya yol açar. Mesela, öğretmen, çalışmasını kontrol amacıyla oturmuş halde bulunan bir öğrencinin üzerine eğildiğinde oluşan yaklaşma sırasında öğretmenin bedeninin sıcaklığı, nefes alış verişleri öğrenci tarafından hissedilebilir. Bu şekilde bir öğrenciye yaklaşmak bir an-

lamda onun alanına girmektir. Bu, öğrencinin duygusal durumu ve davranışı üzerinde tesir bırakır, basit bir olay değildir, zira onun özel alanı öğretmeni tarafından istila edilmiştir. "Uzmanlar, özel bölgesi yabancılar tarafından ihlal edilen kişilerin kalbinin, kanı damarlara daha hızlı pompalandığını, o kişinin kanındaki adrenalinin arttığını ve kişinin saldırı ya da kaç duyguları arasında gidip geldiğini söylüyorlar" (Babacan, 2011: 30). Bu yaklaşım belki öğrencinin çalışmasını teşvik edebilir ancak aynı zamanda da onun bilinç altına kaydolar. Öğretmenin yaklaşmasından heyecana kapılmış olan öğrenci dağılmış halde olduğu için anlaşılabilir şeyler söylemeye başlar ve düşüncelerini tutarlı ve düzgün şekilde ifade edemez. Öğretmenlerin alan kullanımında öğrencileri rahatsız eden bir diğer davranışı ise sınav esnasında gezinme alışkanlıklarıdır. "Öğrenciler sınav olurken, sınav salonunda öğrenciler açısından insanı çıldırtan bir gezinme alışkanlığı edinmiş öğretmenler yalnızca öğrencilerinin kafasını karıştırıp, onların işlerini daha da zora sokarlar. Öğrencileri bu stresli anlarında öğretmen, kendi masasında göze çarpmayacak biçimde oturarak ve kendi işiyle meşgul olarak onlara en iyi yardımı yapabilir. Sınav ortamında egemen olan güvensizlik, ne yazık ki öğretmeni dolaşmaya zorlamakta, bu zorlama da öğrencileri başarısızlığa itmektedir" (Açıl, 2005: 70).

Öğretmen için, yer değiştirmeksizin ve öğrencinin kişisel alanına zoraki bir giriş izlenimi vermeden izlenecek başka stratejiler de mevcuttur. Mesela imtiyazlı alanlar: Bunu herkes hatırlar, öğretmen, kapıda dikilir ve bir bir önünden geçen öğrencilerin davranışlarını o fiziki yakınlık içerisinde kontrol eder. Bu ritüel belki sınıfa bir giriş veya karşılama ritüeli olarak görülebilir. Bu ritüel öğrencilerin tenefüsten bilgi edinimine geçtikleri ve her gün tekrar ettikleri bir andır. O halde bir ritüelden bir yakınlığa giriş ve aynı zamanda kendileri için ayrılmış bir zaman ve alan söz konusudur.

Genellikle öğretmenin inisiyatif aldığı kişilerarası mesafe, öğrencilerle yakınlık ilişkilerini yönetmenin veya tam tersine mesafeyi korumanın bir yolu olabilir. Yaramaz bir öğrenciyle yakınlık ve hatta temas bile bir disiplin sorununu çözmenin yolu olabilir (anaokulunda, öğretmenin bu veya bunun gibi hareketli bir çocuğu yanına hatta kucağına aldığı bile olur). Diğer bir zamanda ise "mesafesini korumayı" seçer. Öğretmen tarafından koyulan bu mesafenin iki nedeni olabilir:

Örneğin, bir yönerge verdiği veya bir görevi tanımladığı zaman, sınıftaki herkes tarafından duyulabilmesi ve görülebilmesi için biraz geri çekilmesi veya onlardan daha yüksek bir pozisyonda olması gerekebilir. Bu şekilde tüm gözler kendisine çevrilmiş olacak ve herkesi karşısına almış olacaktır.

Veya öğrencilerle çok fazla duygusal ilişki kurmaktan kaçınmak için belli bir mesafede kalmayı tercih edecektir. Ailede bağımsızlıktan yoksun aşırı korunan bazı çocuklar, öğretmenin yakasını bırakmama ve daima onun yanında, yakınında kontak halinde olma eğilimindedirler. Öğretmen bu eğilimdeki çocukları belli bir mesafede tutmayı bilmelidir. Bu fiziksel bir mesafe olmanın yanında aynı zamanda psikolojik ve semboliktir. İlk etapta öğretmen kendisine saygı gösterilmesini istiyorsa öğrencilerle arasına mesafe koyması, onlarla çok yakın olmaktan sakınması gerektiği söylenir. Bu iyi bir sebeptir ve eğer öğrencinin özerkliğine erişimin araya mesafe koymaktan geçtiği düşünülürse aynı zamanda da bir gereklilik halini alır. Zira bu insana yapışan öğrenci tipleri öğretmene tenefüslerde bile nefes aldırılmaz ve sürekli gelip « öğretmenim şu bana şunu yaptı, saçımı çekti, kolumu ısırdı » gibi sızlanmalardan kendini kurtaramaz. Bu durumun tam tersine bazı şiddete meyilli saldırgan davranışları olan öğrenciler, öğretmenle sıkı kontakten ve ona yakın olmaktan hoşlanmazlar. Öğretmen yaklaştığında öğrencinin geriye

çekildiği görülür. Bu yüzden öğretmen, öğrencinin kişisel alanına saygı duymalıdır. Bu öğrenciler, yılın başında öğretmenle olan mesafelerini belirlemek ve kendi alanlarını oluşturmak için sınıfın arka tarafına otururlar.

Alan sorunu, aynı zamanda öğretmenin sınıfta aldığı pozisyonudur da. Bazı zaman ve durumlara göre, öğretmen, bazen tahtada açıklamalar yapmak, bazen de sınıfın arkasında gözlemlenerek en iyi kontrolü sağlamak için stratejik pozisyonlarda bulunur. Genellikle durumları kötü olan öğrencileri hep gözünün önünde olmaları için sınıfın önüne tam tersine iyi öğrencileri de bunların gerilerine oturarak öğrenciler arası mesafeleri yönetebilir. Birbirlerine yakın oturan ve konuşmaya çok eğilimli olan ya da tam tersine, birbirlerine karşı agresif davranışlar sergileyen öğrencileri ayırır. Onun öğrencilerin yerlerini belirleme noktasındaki inisiyatifi ve sınıfta kendi hakimiyet alanları onlar üzerinde oldukça etkilidir. Sınıfta öğretmenin, öğrencilerin oturduğu mesafeleri göz önünde bulundurarak ayarladığı stratejik yerleri vardır, çünkü bu yerler, bazılarının huzursuzluğunu, bazılarının canlılığını veya pasifliğini yönetmek için belirleyici olabilir.

2.2. Öğretmenin davranışları ve duruşu

Bilinçli olduğu kadar bilinçsizce de olan bilgi aktarımları sözsüz iletişimle, tutum ve davranışlar ise pedagojik ilişki kapsamında yansıtılır. Öğretmenin davranışları ve duruşu çocuklar için bir anlam ifade eder. Bu yüzden öğretmenin ilk izlenimi çok çekici olmalıdır. Dik yürümek, vücudu ve omuzları dik tutmak etkili bir lider olmaya yardımcı olur ve karşı tarafa güven verir. Öğretmen bazen ayakta durur veya masaya oturarak öğrencilerine daha yukarıdan bakarak hükmeder. Bazen de öğrencilerin bağımsız çalışmaları olduğunda onların gözünün önünden kaybolarak ya arkaya geçer ya da masasında oturmayı tercih eder.

Öğretmenin kolları kavuşturulmuş halde hareketsiz ve sessiz duruşu, öğrencileri sakin olmaya çağrı sinyalleridir ve bu tutum ve davranışın etkisi onlar üzerinde gereksiz el, kol ve baş hareketleriyle elde etmek istediği etkiden daha fazladır. Sessizlik tamamen beden dilinin bir parçasıdır ve öğretmenler onu bazen bilinçli olarak kullanırlar. Öğretmen, mesela dikkatini vermeyen kişilerin dikkatini çekmek için sessizliği tercih eder. Gilles bu tarz işleyişi şöyle doğrular: "Bilgi aktarmak için anahtar anlar vardır, bu sessizlik anı olsun isterim. Sanıyorum ki, öğrenciler beni bekler halde gördüklerinde ki bu bazen zaman alır bazen de çok zaman almaz, onlarda sessiz olmak zorunda olduklarını biliyorlar. Bu da bir sözsüz iletişimdir. Bir an hiçbir şey söylemem, kendi kendime pozisyon alırım, beklerim, bu onlara iletilen bir mesajdır ve durmaları için bağırıp çağırmaya ihtiyacım olmaz" (Boizumault et Cogérino, 2012, s.54).

Öğretmen kollarını çapraz kavuşturarak baktığında: « Sessizlik olana kadar sizinle iletişim kurmayı reddediyorum » der. Vücudun ve yüzün sertliği, kapanması veya gevşemesi ve açılması gibi duruşlar genellikle bilinçli olarak yapılır.

Bu sırada duruşun yönü de önemlidir. Yüz yüze oluş iletişime açıklığı ifade eder. Belli bir açıyla durmak güvensizliğe, sırt dönmek ise bir ret işaretidir. Organların pozisyonu bir kapalılığa işaret edebilir.

menlerde görülür.

Avuç içi ileri (sol) ve avuç içi aşağı (sağ) iki kontrol hareketi. Sırasıyla, sınıfın durması veya sakinleşmesi gerektiğine işaret eden hareketlerdir.

Öğretmen genellikle derse hazırlık içerisindeyken sınıfın kargaşa çıkarması sonucu bu tür davranışlar sergileyebilir. Aslında takınılan tavır sınıfı yönetememe korkusu yaşayan öğretmenin sınıfla iletişim sırasında oluşabilecek riski azaltma ve kendisini bir şekilde garantiye alma tarzıdır. Öğretmenin lehine gibi duran bu tedbir davranışı diğer taraftan öğrencilere karşı açık olmayı ve onlarla iletişimi engellemektedir. Bu kapalı tutum öğretmenin, öğrencilerin tepkilerine duyarlılığını azaltır. Bu « betonumsu » hazırlıkla yetinerek, sınıf karşısında adeta sağır ve kör olur ve bu durumda ders öğrencisiz yapılabilir.

Öğretmenin tutum ve davranışları onun psikolojisinin bir yansımasıdır; kaygı, kendi içine kapanma, dinginlik ve açıklık bu duruşlarda okunabilir. Kendini gözlemleyerek ve tutum ve davranışlarını analiz ederek, öğretmen daha etkili davranışları yakalayabilir, mesela nefes kontrolü bu gözlemin bir parçasıdır. Sınıf ortamında bir gerginlik olduğunda, derin bir nefes alması öğretmende bir gevşemeye yol açar bu da sınıfın havasına olumlu yansır. Kas gerginliği başkalarıyla ilişkide önemli rol oynar. Pedagojik ilişkinin kalitesi dengeli bir ruh halini gerekli kılar. Öğretmen, dersi yürütmesine engel olan bir gerginlik durumu ile rahatlama durumu arasında iyi bir denge kurabilmelidir. İçinde bulunulan ruh hali hızlıca kaslara yansır ve öğrenci tarafından kolaylıkla kavranılabilir.

2.3. El, kol hareketleri

El, kol hareketleri bir anlam oluşturmak için gerçekleştirilen hareketlerdir. Bu hareketler en az yüz ifadeleri kadar anlatım gücüne sahiptir. El ve kol hareketleri izlenerek karşı tarafın anlatmak istedikleri, o an içinde bulunduğu ruh hali kolaylıkla anlaşılabilir. İnsanlar bazen sıkıldıklarında bunu beden dilleriyle yansıtır. Ellerin açık olması, güven verici bir sinyal olması yanında iletişime açık olmanın da bir işaretidir. El kol hareketleri konuşma sırasında akıcılığı ve inandırıcılığı sağlar ve aynı zamanda etkileyici bir güç unsuru olarak görülür. İverson'a göre el hareketleri, nasıl düşündüğümüz konusunda bize bir şey söylemektedir; düşünce biçimimizin, daha çok hayali olan yönleri bulunmaktadır. El hareketleri, düşüncelerimizin, kelimelerle iyi aktarılamayan bölümlerini iletmemizi sağlar" (Kaya, 2015 : 222).

Bu hareketlerle sınıfta okuma amacıyla bir kitabı alma eyleminden bahsetmiyoruz. Çok sayıdaki jestler hem işlevsel hem de sembolik bir boyuta sahiptir. Disiplinsizlik yapan bir öğrenciyi yerine oturtmak için kolundan tutmak, sınıfta düzeni sağlamaya yönelik bir uygulamadır ve aynı zamanda sembolik bir güç göstergesidir. Öğretmen öğrenciye hareketin şiddetine göre bir uyarıda veya bir azarlamada bulunur. Bu hareketler çok değişik ifade çeşitliliği

gösterirler; tehdit, cezalandırma, yüreklendirme, yatıştırma, suç ortaklığı gibi. Mesela insanların en saldırganca hareketleri arasında birisini parmakla göstermek başta gelir. Navarro ve Karlins'e göre dünyanın her yerinde tehdit ve saldırganlık ifadesi olan en kaba davranışlardan birisidir (2012 : 164). Bu bakımdan el kol hareketlerini ikiye ayırıp ele almak istiyoruz. Birincisi uzaktan iletişim hareketi diye adlandırdığımız görsel iletişim kanalını, diğeri kontak hareketi olarak adlandırdığımız dokunsal kanalı önceleyen jestlerdir.

2.3.1. Mesafeli hareketler

Sözsüz iletişim anında, beden dilini doğru bir şekilde kullanmak öğrencilerle etkili iletişim kurmayı sağlar. Elleri birbirine vurmak, öğrencileri sessiz olmaya davet etmek işaret parmağını düşeylemesine ağzın üzerine koymak (hastanelerde sessizliğe işaret eden hemşire fotoğrafı gibi), dikkat çekmek için kolları sallamak, bir kolu kaldırmak, tüm aktivitelerin bırakılması için elin açılması, işaret parmağını katlayıp açarak bir öğrenciyi tehdit işaretiyle çağırmak... Bunların dışında herkesce bilinen başka basmakalıp hareketler de vardır. Bir öğrenciyi alaya almak veya ona oturacağı yeri göstermek gibi. Bir tokat atıyormuş gibi yapmak vb. Bunlar gibi bilerek ve düşünerek yapılan hareketler dışında bilinçsizce yapılan hareketler de vardır. Tüm bu jestler, öğretimin içinde yer alır ve dikkat çekerek, öğrencileri bir noktada yoğunlaştırarak veya dağılmış dikkati tekrar toplayarak sınıfla iletişimi kuvvetlendirmeye yardımcı olur.

Resimlemeler dile mimiklerle eşlik eden hareketlerdir. Öğretmen eliyle bir objeyi resmeder (pictographe), onun ebadını göstermek için ellerini aralar (uzaysal), bir şeyin iyi olduğunu söylemek için karnını oğuşturur (kinetographe)...Resimlemeler öğretmenin argümanlarını desteklemeye ve öğretici söylemini tamamlamaya yarar.

Sözsüz düzenleyici hareketler tartışmalarda sırasıyla söz almaları işaret eder. Mesela baş sallamalar yoluyla, öğretmen bir öğrenciyi konuşmaya teşvik edebilir ve onu değerli kılabilir. El, kol hareketleri yoluyla, öğretmen, konuşurken sözünün kesilmesini istemediğini, bir başkasına söz vereceğini ifade edebilir. Avuç içini kullanma da insanın duygu, düşünce ve iç dünyasıyla ilgili son derece önemli bilgiler verir. İnsan aynı ses tonunu ve kelimeleri kullansa bile sadece avuç içini kullanışındaki farklılık sebebiyle karşısındaki kişiyi rahatsız edebilir, onunla bir çatışmaya sürüklenebilir veya istediklerini zorlanmadan yaptırması mümkün olabilir. Açık duran bir el, karşısındaki kişiye içini gösterir. Böyle bir el karşısındakine gizlisi ve saklısı olmaksızın güven ve dostluk sunar, uyum ve uzlaşmaya davet eder. Açık bir el insanın kendi isteğiyle aldıklarını ve verdiklerini sembolize eden bir jesttir. Elinin tersini konuştuğu kişiye karşı tutan biri, ya hassas tarafını dış dünyaya kapadığını işaret eder ya da duygularındaki güvensizliği örtmeye çalışır (Baltaş ve Baltaş, 1994 : 61-62).

Ellerin dışında, kolların kavuşturulması da dikkat çeken diğer bir ifade yoludur. Günlük yaşamda en çok görülen ve zaman zaman farklı yorumlanan bir harekettir. Kimilerine göre, insanlar yaşadıkları bir gerginlik veya duygusal bir güvensizlik halinde kollarını kavuştururlar. Bu şekilde iç gerginlik azaltılmaya çalışılır. Kimilerine göre de, savunmaya geçme, olumsuz bakış açısı,

karşısındakine tavır alma, engel oluşturma isteği bazen de ortamdan kaynaklanan üşüme ve yorgunluk sonucu görülür. Öğretmenin bağlanmış kolları, stres altında olduğunu gösterir. Karşılaşmayı açıkça kazanıyor olabilir, ancak tarafındaki stresin gösterilmesi, çok sık oluyorsa, otoritesinin aşınmasına neden olabilir. Çocuklar bu öğretmeni ‘katı’ veya ‘ciddi’ olarak görürler, her iki türde de kaçınmaya eğilimlidirler.

Sınıf içerisinde öğretmenlerin yaptığı hareketlerden birisi de onaylama anlamına gelen « okay » işaretidir. Bu işaret diğer parmaklar avuç içine çekilirken başparmak yukarıya bakacak şekilde tutulur.

Başparmağın diğer dört parmakla birleştirilerek yapılan küçük bir daire işareti Amerika Birleşik Devletleri’nde « Ok » işler yolunda anlamında kullanılır. Oysa, Brezilya’da hakaret anlamına gelmektedir. Japonya’da para, Fransa’da ise « 0 » anlamında kullanılmaktadır (Tayfun, 2010 : 155).

Yüksek Çatı Hareketi

Alçak Çatı Hareketi

Aslında, bu hareketi kullananlar genellikle kendine güvenen üstün tipler veya minimal veya kısıtlı miktarda vücut hareketi kullanan kişiler olup bununla kendilerine olan güvenlerini belirtirler. Bu büyüleyici hareket konusundaki gözlem ve araştırmalarım genellikle üst/ast etkileşimi içerisinde kullanıldığını ve kendine güven veya ‘ben her şeyi bilirim’ tavrını gösteren bağımsız bir hareket olduğunu göstermiştir. Yöneticiler genellikle astlarına talimat veya tavsiyelerde bulunurken bu hareketi kullanırlar ve hareket özellikle muhasebeciler, avukatlar, yöneticiler ve benzeri mesleklere mensup kişilerde yaygındır. Hareketin iki biçimi vardır: birincisi hareketi yapanın fikir veya düşüncelerini belirttiği ve konuşmayı yapan olduğu durumlarda kullanılan yüksek çatı hareketidir. Alçak çatı hareketi ise normalde hareketi yapanın dinleyici olduğu durumlarda kullanılır (Pease, 2002: 57-58).

“İşaret parmağını dik olarak yanaktan yukarıya bakması ve başparmağın çeneyi desteklemesi durumunda dinleyicinin konuşmacı veya konuyla ilgili olumsuz veya eleştirel düşünceleri var demektir. Sık rastlanan bir durum olumsuz düşünceler devam ederken işaret parmağının gözü çekiştirmesi veya ovuşturmasıdır. Davranış konumu kişinin tavrını da etkilediğinden hareket ne kadar devam ederse eleştirel tavır da o kadar sürer. Bu hareket konuşmacının ya söylediklerine dinleyici de katarak

ya da konuşmayı bitirerek hemen bir şeyler yapması gerektiğini gösterir. Duruşunu değiştirmesini sağlamak için konuşmacıya bir şeyler vermek gibi basit bir hareket tavrını değiştirmesini sağlayabilir. Bu hareketin ilgi işareti olarak yanlış anlaşılmasına sık rastlansa da destekleyen başparmak eleştirel tavrı ortaya koyar” (Pease, 2002:75-76).

Diğer parmaklar avuç içine çekilirken işaret parmağını hedefteki kişiye uzatmak bir tehdit hareketidir. Maalesef öğretmenlerin istemeyerek de olsa yaptığı hareketlerden birisidir.

Bunların dışında uyarlayıcı dediğimiz kişisel hareketler vardır. Bunlar diğerinin önünde bir davranışı korumaya yarar. Elini saçlarına geçirmek, sürekli bir saç tutamıyla oynamak, çenesini kaşımak, bir elini cebine koymak, bir objeye yönelmek, gözlüklerini şöyle bir oynatmak, bir kalemle, cetvelle oynamak, bir öğrenciye yönelerek elini yazı tahtasının önünde olan bir öğrencinin omzuna koymak... Genellikle bir kaygının belirtileri olarak görülen bu hareketler, iç gerginliği hafifletmek için yapılır ve sıklıkla yapıldıklarında rahatsız edicidir. Öğrenciler tarafından bir kaygı veya bir güven eksikliği işaretleri olarak algılanırlar. İletişimin bozulmasına da sebep olurlar.

Bu yüzden konuşma esnasında eller hareket yapmak dışında bir şey yapmamalı, ovuşturulmamalı, parmaklarla oynanmamalı, yumruk haline getirip sıkılmamalı, kırvat takılmışsa onunla oynanmamalı, parmakları gergin, kaskatı tutarak gergin görünmekten sakınılmalıdır. Hareketlerin sözlere yardım etmesi ve böylelikle aynı düşünme sürecinin parçası olması için konuşma hızıyla uyum içinde olmasına dikkat edilmelidir. Samimi hareketler sözlerden önce gelir, çünkü beyin için hareket yapmak dil oluşturmaktan daha kolaydır. Bu yüzden, samimi görünebilmek için sözlerin sizi yönlendirmesi yerine ellerinizin sizin adınıza konuşmasına izin vermek gerekir (James, 2008: 106-107).

Bu davranışların dışında, dinleyicinin dikkatini çekmeye yönelik göstericilerden de bahsedebiliriz: bunlar « bu-raya bakınız », « bunu görüyorsunuz » gibi sözel göstericilerin yerini alan ve sözlü iletişimi kuvvetlendiren işaretlerdir. Bir öğrenciye yerine geçmesini belirtmeye yönelik kolun açılması, tahtadaki bir kelime üzerine parmakla işaret etme, alandaki bir obje veya bir yer

istikametinde baş hareketini örnek gösterebiliriz.

2.3.2. Dokunsal hareketler

Dokunma jestleri öğrenci ve öğretmen ilişkisi sırasında oluşur. Ama genellikle öğretmenin istem dışı bir şekilde öğrencileriyle fiziki temasına yöneliktir. Sebep ne olursa olsun, istem dışı bile olsa, okul ortamında fiziki temasın daima çok güçlü bir duygusal ve iletişimsel değeri vardır. Özellikle anaokulunda öğretmenlerin eli hep öğrencilerin üzerindedir. Bu yaklaşım pedagojik ilişki içerisinde geçse bile bazen ciddilik düzeyine göre kötü niyetli suç eylemleri olarak değerlendirilirler. Özellikle günümüzde medyadan sıkça duyulduğu gibi pedofili suçlarında artış kaydedilmektedir.

Bu özel alıştırmanın amacı muhtemelen sizin için oldukça açık; yorumlama problemleri nedeniyle, dokunma, sınıfta zor bir davranıştır. Dokunma göreve doğrudan bağlı olarak gerçekleştiğinde kabul edilebilir. Amacının net olmadığı yerlerde, tehlikeli bir faaliyettir. Sorun, kadın öğretmenlerin aksine, erkeklerin aynı eylemlerinin farklı yorumlanmaları ile daha da belirginleşmektedir. Kadın öğretmenlerin aşırı sevgi gösterileri genellikle daha kabul edilebilir olarak görülür (genel olarak toplumdaki durumu yansıtır) ve bu bağlamda 'dokunma' öğrenci içinde güvenlik ve sıcaklık hissi yaratabilir. Öte yandan erkek öğretmene bir art niyet yüklenmesi daha muhtemeldir. Erkekler, özellikle yaşı büyük çocuklar, bir erkek öğretmenin saldırgan veya tehdit edici olduğu bir 'dokunmayı' hissedebilir. Dokunmayı cinsel olarak yorumladılarsa, hem erkek hem de kız öğrenciler için çok daha ciddi bir bedel ödenebilir. Elinizi bir başkasının omzuna, özellikle yakın omzuna yerleştirmek; genellikle kabul edilebilir olarak görülür. Aktiviteye yönelik olduğunda, zorluk yaşanırken güçlenmeye veya rahatlamaya yardımcı olabilir. Aksi halde dokunma yorumlamaya açık, özellikle de yanlış yorumlamaya açık hale gelir. Böyle bir temas öğrenciler arasında çapkınlık olarak algılanabilir. Ayrıca öğretmen tarafından yüksek bir baskınlık seviyesine işaret eder.

Burada öğrencinin başına uygulanan bir kaba kuvvet söz konusudur. Şaka yollu olmadığı öğretmenin yüz ifadesinden de anlaşılmaktadır. Öğretmen kızgın ve kendini kontrol edememiş görünüyor. Bu öğretmen öğrenci tarafından kaba ve sinirli olarak algılanabilir.

Öğrenciyle fiziksel temas onların sosyo-kültürel kökenlerine bağlı olarak farklı yorumlanabilir veya bazen bazıları için öğretmeni suçlama sebebi sayılabilir. Bu yüzden çok hassas bir yaklaşımı gerektirir. Bazı riskleri yok değildir. "Çünkü dokunma bir insanın özel alanının ihlalidir. Çoğu tacizin masum dokunuşlarla başladığı bilinen bir gerçektir. Bu riski alıyorsak, muhabetimizi çok iyi tanımalıyız. Dozunu ve pozunu ayarlayabilirsek dokunma iyi bir koz hâline gelir. Amerika'da bir psikolog görüşmede hastalarının bazılarını hafifçe dokunmuş, bazılarını dokunmamış. Dokunduklarından olumlu izlenimler alırken, dokunmadıklarından sadece çok az bir kısmı olumlu kanaat bildirmiş. Banyo yaşından itibaren çocuklarına dokunmayan Japonlar, şu anda dünyanın intihar oranı yüksek toplumları arasında, hem de onca zenginliğe

rağmen. Yaşlıların doktorlara sık sık gitmeleri, özlemini duydukları ilgiden nasiplerini almak için olabilir mi? Çünkü insan biyolojisi ile ilgili araştırmalarda bilim adamları, okşamak, sevmek, hafifçe elini koymak, sarılmak gibi hareketlerin anne-çocuk arasındaki sinyaller olduğunu, sakinleştirmek ve memnun etmek için kullanıldığını söylüyorlar. Doğru dokunuşlarla iyi bir izlenim bırakabiliriz (Babacan, 2011: 43-44).

Kişilere bağlı olarak, bir dokunuş aynı anda iki mesajı iletir; bu nedenle, bir erkeğin çekici bir kızın omuzları üzerinde duran elleriyle verdiği poz, hem baskınlığı hem de cinsel ilgiyi iletme için reklamlarda sıklıkla kullanılmaktadır (Neill, S. and Caswell, C. 1993: 151). Erkek öğretmenler, bu dokunuşu kullanırlarsa bariz yanlış anlama olasılıklarının farkında olmalıdırlar. Genel olarak, ürpertici dokunuşun kabul edilebilirliği, çocuklar büyüdükçe hızla azalır. İlkokullarda sıkça rastlanan kontrol ve baskın dokunuş, çocuklar daha az bağımlı hale geldikçe yaşla birlikte azalmaktadır. Dokunmanın cinsel anlamı elbette ergenlik döneminde hızla gelişir. Bununla birlikte çocuklar bazı dokunuşlardan memnun olurlar ve takdir edilmenin, samimiyetin işareti olarak görürler. Dokunma, çoğu sözel olmayan işaret gibi, farklı yorumlamalar yapmaya teşvik eder ve öğretmenin öğrenci tarafından farklı anlaşılmasına neden olabilir.

Dokunuşu yönetmek; bir kalem almakta olan bir çocuğu koltuğuna geri oturtmak. Çoğu çocuk bu öğretmenin « arkadaşça » yaklaştığını düşünür. Fakat karşılıklı dostluk sinyallerinin söz konusu olmasının yanı sıra, bu yaklaşım birkaç soruna da neden olabilir. Bununla birlikte, eğer ilgili öğrenci öğretmenle çelişiyorsa ve hareket etmekte isteksizse, bu eylem tehlikeli olabilir. « Bana dokunamazsınız » ifadesi öğrencilerin, özellikle zor öğrencilerin, iyi

bildiği bir şeydir.

Fiziki temaslar öğrenciyle ilişkisinde öğretmeni çok fazla yükümlülük altına sokar. Zira dokunma, duyularımızın etkisi olarak, güçlü bir duygusal değer ifade eder. Başkalarıyla ilişkimizde ayrıcalıklı bir yanı vardır. Bedensel darbeler ve kötü muameleler bugün okullarda yasaklanmışlardır. Eskiden öğretmen öğrencinin itaatsizliğini düzeltmek için ya cetvel ya da sopa kullanıyordu. Öğrenciye tokat atma hatta kışına tekme atma bile bazıları tarafından çok etkili öğretim yöntemi olarak görülebiliyordu. Bu yüzden günümüzde yasaklanmış olsa da, bazı ebeveynler çocuklarının daha disipline olması ve daha iyi motive olmaları için kendi zamanlarındaki sopalı günlere göndermede bulunarak öğretmenlerinden benzer fiziksel cezalandırma yöntemlerine başvurmalarını talep etmektedirler. Bugün yine de bazıları yumuşatılmış form adı altında bu tür kötü davranışları kullanmaktadırlar. Bazı öğretmenler hala dikkatsizliği sebebiyle öğrencinin başına küçük küçük dokunuşlar yapmakta, kolunu veya elbisesini çekmekte, kendisini dinlemesi için gözlerini açarak korkutmakta veya kötü davranışına ceza olarak onu kapı dışarı etmektedirler. Bunların dışında öğretmenin sıcak ortam yaratmaya, kızgınlığını gösterme-

ye, azarlamaya yönelik temasları söz konusudur. Öğretmen, bazen öğrencisine memnuniyetini göstermek, onu yüreklendirmek veya teskin etmek için elini onun başının üzerine koyar. İçtenliğini göstermek için bir öğrencinin omzuna dayanmış halde ona sınıftan çıkışta eşlik eder. Özellikle anaokullarında ilk günlerde öğretmen, ağlayan çocukları yatıştırmak için birini kucağına alırken diğerinin elinden tutar, saçlarını okşar, şakalar yapar.

Yapılan gözlemler sonucu ortaya çıkan el, kol hareketlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

-Cezalandırmaya yönelik davranışlar: Tokat atma, vurma, sınıftan atmak için yakadan tutma, koldan tutma. Bunlar şiddet içerikli davranışlardır.

-Provoke etmeye yönelik davranışlar: Bir öğrenciyi harekete geçirmeye veya öğretmeni provoke etmeye yönelik eylemler olabilir.

-Emir davranışları: Öğrencinin şiddetli bir şekilde kolundan tutularak yerine gönderilmesi veya sıraya geçmesi için koluna hafifçe dokunmak örnek olarak verilebilir.

-Onaylamama jestleri: Elini bir öğrencinin eline koymak veya omzuna dayamak, öğretmenin izin almadan konuşmayı onaylamama durumunda kullanılır. Öğretmenin eli kısa bir anlığına onu susturma ve bir diğerine konuşma imkânı vermek için öğrencinin eli üzerine konulur.

-Uyarı jestleri: Dikkatsiz bir öğrenciyi sınıf çalışmasına yeniden katılması için dokunma veya onu sarsma.

-Sözsüz kutlama jestleri: Alkışlama, başparmağı havaya kaldırma, başla evet demek.

Sevgi jestleri: Bir öğrenciyi kucaklamak, öpmek, elini tutmak, onu omuzlarından tutmak ancak ana okullarında sıklıkla karşılaşılan davranışlardır.

-Onama jestleri: Elini sırasında oturan ve bir ödevi yapmaya çalışan öğrencinin omuzuna koymak, onun çalışmasının onayı anlamına gelir.

-İstek ve cesaretlendirme jestleri: Bunlar, bir öğrenciyi elinden tutarak onu sınıfta başka bir görevi yapması için göndermek veya bir diğerinin sırtına elini koyarak tahtaya kadar ona eşlik etme jestleridir.

-Avutma ve teskin etme jestleri: Daha çok anaokulu veya ilkokulda öğretmen ağlayan bir öğrenciyi dizlerine oturtur. Öğretmen iki öğrenci arasındaki kavgayı, itişmeyi sonlandırmak için her iki öğrencinin arasına girerek elini ikisinin de omuzlarına koyar. (Daha çok teneffüslerde yaşanan olaylar sırasında).

-Uyum jestleri: Öğretmenin elini daire oluşturmak için öğrencilere vermesi sınıf içi aktivite olmanın ötesinde sınıftaki birliği ve kendisiyle öğrencileri arasında sosyal bağı kuvvetlendirme amaçlıdır.

Sözsüz iletişimin tamamı heyecanları, duyguları, değerleri ifade eder. Bunlar sözel mesajı kuvvetlendirir ve değerini artırır, bununla beraber iki sistem arasındaki uyumsuzluk çelişkili, anlamsız bir iletişime yol açar (Argentin & Ghiglione, 1986:175). Bu durumda öncelikli olarak algılanan ve yorumlanan sözsüz mesajdır.

2.4. Öğretmenin bakışı

Resim 2.1: Kuşkuca bakış

Resim 2.2 : Derin düşünce

Resim 2.3: Şaşkınlık

Resim 2.4: Teselli olma

Bakışın yönelimi ve ifadesi öğretmen tarafından başvurulmuş en etkili müdahale şekilleri arasındadır. Öğretmen sürekli olarak sınıfa yönelttiği bakış seviyesinde değişik seçenekleri kullanır. Bir öğrencinin davranışını görmüyormuş gibi yapabilir veya tam tersine ısrarlı bir ayıplama veya sevecen bir bakışa, kısa kontrol amaçlı bir bakışa olabileceği gibi, sabit veya kararsız bir bakışa da sahip olabilir. Genellikle

öğretmenin bakışı öğrencide bir etki meydana getirme ve dikkat çekme amaçlıdır. Bu, öğrenci performanslarına olumlu yansır. Öğretmenin bakışı altındaki öğrenciler onun bakış açısından uzak olanlara göre zihinsel kapasitelerini daha fazla harekete geçirirler. Bakış, öğretmene kimin daha aktif dinlediğini ve kimin sorduğu soruya cevap vereceğini anlamasına imkân verir. Tembel öğrenciler göz temasından uzak kendi köşelerinde unutulurlar. Aldıkları göz temasları kendi üzerlerinde odaklanmaksızın geçip giden soğuk, bir anlam ifade etmeyen bakışlardır. Bakışlardan uzak olan tembel öğrenci kendi kaderine terk edilmiştir. Öğretmenlik mesleği için değerlendirilmesi gereken bir bakış tarzı daha vardır ki buna uzun bakış diyoruz. Bu bakışlar ‘dominant olma’ ve ‘tehdit’ anlamına gelir. Bu nedenle Heideman’ın şu tavsiyesi yerindedir. "Öğrencilerden birine fazla uzun süre bakmamaya dikkat ediniz. Onu güvensizleştirir ve korkutursunuz. Bu, baktığınız kişinin saldırgan olmasına yol açar, ve dominant öğrenciler kimin daha fazla bakabileceğini test etmek isteyebilirler" (Açıl, 2005: 93).

O halde çocukların davranış gelişiminde büyük bir öneme sahip olabilen bakış tarzları söz konusudur. Bakış iki kişi arasında ilk kontağı temsil eder. Bakış aynı zamanda karşılıklı farklı duyguları yansıtmada da en önemli rolü oynar. Maulini ilginç bir gözlemi şöyle ifade ediyor: öğretmenin bedeni sürekli görüş altında ve öğrencilerin tüm bakışına açık haldedir. Üstelik öğretmen, konuştuğu sırada bile, öğrencinin bazen konuşmasından çok bedeniyle ilgilendiğini anlıyor (Maulini, 1989, aktaran; Catherine, 2005: 8). Öğretmen bu durumu göz önünde bulundurarak beden dilini pedagojik hedeflerine uygun olarak iyi kullanmalıdır. O halde bakış, iki rol üstlenen dikkate değer bir iletişim aracıdır:

Pedagojik açıdan: Öğretmen öğrencilerine kontrol amaçlı bakar. Her şeyi gözüyle anlamaya çalışır. Ancak bu bakış üç saniyeden fazla olmamalıdır. Daha uzun süreli bakışlar öğrenciler tarafından farklı yorumlara sebep olabilir. Yani öğretmen takılıp kalmamalıdır. Bakış öğretmen ve öğrenci arasında karşılıklı güven iklimi oluşturmaya imkân verir. Bakış aynı zamanda sınıfta sakinliği sağlamaya yönelik bir otorite aracıdır. Bunun aksi bir bakış tarzı ise öğretmenin öğrencilerin sordukları sorulara cevap verirken onlarla göz teması kurmamasıdır. Bu durumda öğretmen ne anlatırsa anlatsın, karşısındakilerle çatışma yaşayacak ve anlattıkları büyük olasılıkla dinlenmeyecektir. O yüzden, öğretmen sınıfta ders anlatırken öğrencilerle mutlaka göz teması sağlamalıdır. Söz alan bir öğrencisi konuşuyorsa onu dinlerken göz kontağı kurmayı ihmal etmemeli ve söylediklerini onaylamak için de başını sallamalıdır.

Öğretmenin sabit bakışı sınıf yönetimine yardım edebilir; mesela haylazlık yapan, dersin düzenini bozan bir öğrenciyi uyarma amaçlı bu tür bakış çok anlam ifade eder. Etkili bir bakış öğrenci üzerinde sözden daha etkilidir. Hall’a göre, gözler bilgi sağlayıcı organlardır. Onlar kendilerine özgü bilgilendirici bir role sahiptir. Göze değin sinirin işitmeyi temsil eden sinirden

18 kat daha fazla nöron ihtiva ettiğini bilmek çok şaşırtıcı. Göz sinirlerine özgü bu kapasite, işitmeye eşlik eden sinirden çok daha fazla bilgi iletmeye imkân vermektedir. Altı metrenin ötesine geçmeyen bir mesafede etkili olan kulağa göre, göz yüz metrelik bir yarıçap içerisinde koruyabilir ve bir buçuk kilometre bir mesafede iletişim kurmaya aracılık eder. Demek ki bilgiye işitmeden çok görme ile ulaşılmaktadır.

Öğretim açısından: Bakış eğitici olduğu kadar öğreticidir. Öğretmen bakışlarıyla sınıfı yönlendirir, motive eder veya tam tersi sınıfın ortamını gerer. Öğrenci öğretmenin bakışına bakarak aktif veya pasif pozisyon alabilir.

2.5. Öğretmenin gülümsemesi

Gülümseme dünyanın neresinde olursa olsun, insanlar hangi ırktan, hangi kültürden gelirlerse gelsinler hepsinin ortak dilidir. İnsanlar arasında en etkili iletişim işaretidir. Gülümseme kişinin yüzünün genel ifadesini ve düşünce halini yansıtır. Bir kişinin gülümsemesi, gülümsemeyen ve otoriter ve ciddi görülen kişiye göre onu sevimli ve kibar kılar. Sınıf ortamında, gülümseme öğretmenin öğrencilerine karşı iyi niyetini ve sevgisinin ifade eder. Bu, öğrenciye kendisini güvende hissettirir ve onun sınıfta rahat olmasını sağlar. Burada tabii ki öğrenciyi kötü hissettirecek alaycı ve ironik bir gülümsemeden

bahsetmiyoruz. Yüz ifadeleri öğretmenin duygularını yansıtan çok sayıda mimikle ortaya çıkar. Neil tarafından öğretmenlerin yüz ifadelerinin ve bedensel hareketlerinin okuldaki çocuklar üzerindeki etkileri üzerine yapılan bir çalışmada; gülümsemenin ve kaş çatmanın öğrenci üzerinde çok güçlü etki bıraktığı görülmüştür (Açıl, 2005: 60).

2.6. Mimikler

Paul Ekman ondokuz farklı gülümseme olduğunu söylüyor. İnsan bir çekinme, bir korkunun etkisi altında veya aşağılama için gülümseyebilir. Öğretmenin disiplinsiz öğrencilerine karşı alaycı gülümsemesinin kırıcı bir reddetme meydana getirebileceğini görebiliriz. Bununla birlikte gülümseme diğerlerinde genelde olumlu tutumlar uyandırır. Gülümseme bulaşıcıdır ve öğrencilerde yatıştırıcı ve gevşeme davranışları ortaya çıkarabilir. Sınıfta stresten ve kaygıdan uzak ılımlı bir hava estirebilir.

2.7. Öğretmenin Sesi

Ses, bir mesajın aktarılmasında en önemli rolü oynayan unsurlar arasındadır. Öğretmen sesini herkesin dikkatini çekecek şekilde kullanması gerekir. Tek düze bir ses tonu öğrencileri

adeta uyuşturur. Belli bir zaman sonra aktif dinleme eylemi son bulur. Öğretmen aktarmak istediği bilgiyi aktaramaz ve umduğu tepki göremez.

"Birisinin monoton bir ses tonuyla konuştuğunu, mesajını vermek için ses ya da hareketler kullanmadığını düşünün. Bir odaya girse ve binada yangın çıktığını söylese, binayı boşaltmakta zorluk çekilirdi" (James, 2008:25). Sesin şiddeti sınıfın büyüklüğüne, küçüklüğüne, öğrenci sayısına göre ayarlanmalıdır. Öğretmenin sesi, öğrencisine iyi niyetini, amacını, ilgisini, dostça tutumunu, inancını, güvenini yansıtmalıdır. Konuşma anında kullanılan sözcüklerin iletildiği anlamların çok daha fazlası sesle iletilmektedir. İyi bir konuşma sesi dikkatli biçimde boğumlanmalıdır. Pek açık olmayan, neredeyse mırıldanarak söylenen sözcükler konuşmacının zihinsel bir derbederlik içinde olduğunu gösterir. Ses rahatlıkla işitilebiliyorsa, tonu iyi ayarlanmış ve bükümlü ise tek düze değilse), ağızdan açık ve anlaşılır biçimde çıkıyorsa dinleyicinin hoşuna gidecektir (Ergin, 2014 : 84).

Bu yüzden öğretmen sesinin tonalitesini kimi zaman yükselterek kimi zaman alçaltarak farklı ses tonlarına başvurur. Ancak, öğretmenin kendi sesinin ayarını yapabilmesi için her şeyden önce sesinin özelliklerini de bilmesi gerekir. Yüksek sesle konuşmak herkesin duyması için gerekli olsa da çoğu zaman tercih edilir bir ton değildir. Önemli olan çok fazla efor sarfetmeden herkesçe anlaşılabilir olmaktır. Ses, öğrencilerin dikkatinin dağılmaya başladığı anlarda onların dikkatini tekrar kazanabilmek için biraz yükseltebilir. Duruma göre sesin ayarını yapabilmek, bir başka deyişle sesi yönetmek hem onu ekonomik kullanmaya hem de dikkati toplamak için tonunu değiştirebilme imkânı verir. Öğrencilerin dikkatini çekebilmenin diğer bir yolu ise, sürekli konuşmak yerine onlarla sürekli etkileşim halinde olmaktır. Öğretmen uzun soluklu açıklamalardan kaçınarak kısa ve net açıklamalara yer vermelidir. Bazen öğretmen sesinin tonunu düşürür zira sert ve yüksek ses tonu öğrencileri hem korkutur hem de sinirlendirir. Eğer öğretmenin hedef kitlesi gençlerden oluşuyorsa ses tonuna dikkat etmelidir. Sese özgü bu özellikler mesajın ve aynı zamanda beden dilinin ifadesine katılır. Ses konuşan kişinin duygu ve düşüncelerini en açık şekilde ifade etmesine yarar. İletişimin en önemli parametresi olarak kabul edilir. François Combeau mesajı bir başkasına iletmekle yükümlü olan ses enerjisi olarak tanımlar (Aktaran; Bouchachia, 2015:29).

2.8. Öğretmenin Giyim Kuşamı

İnsanların giyim ve kuşamı da onların kişiliklerinin bir yansıması olarak görülür. Kişinin toplumsal statüsü onun mesleği ve üstlendiği rollerle belirlenir. İnsanlar başkalarının karşısına mesleki durumunu da göz önüne alarak çıkarlar. Temiz ve uyumlu bir giyim kişinin kendisine ve çevresine olan saygısının bir göstergesidir. "Günümüzde giyim konusunda çok büyük bir çeşitliliği yaşamamıza karşın öğretmenlerin temiz ve aşırıya kaçmayan biçimdeki giyim kuşamları çevresine ve özellikle öğrencisine olan saygısının bir göstergesi olarak düşünülebilir" (Ergin ve Birol, 2000 :128).

Öğretmenin dış görünümü ve kıyafeti pedagojik iletişimde önemli rol oynar. Öğretmen, kıyafetiyle, saç kesimi, makyajıyla farklı bir imaj sergiler. Tüm bunlar öğrencilerle kuracağı ilişkiye göre düzenlenir. Zira tüm bunlar öğrenci üzerinde etki bırakan özelliklerdir. T-shirt giyinenle kravat takan öğretmenin öğrenci üzerinde bıraktığı etki aynı değildir. Bu yüzden kıyafet konusu es geçilmemelidir. Öğretmenin dış görünümüne özgü çizgileri onu, kendini tanımlamaya ve konumlandırmaya iter.

SONUÇ

Etkili iletişim, bilgi alışverişinden çok daha fazlasıdır. Sözlü iletişimin yanı sıra sözsüz iletişimi de içerir. Sessizlik, el, kol ve baş hareketleri, duruş, bedenin gerilimi, hareketler, yüz ifadeleri, bakış, gülümseme, ses tonu, konuşmanın hızı, giysiler, yakınlık vb. oluşumlar etkili iletişimin merkezinde yer alan en temel unsurlardır. Beden dili iletişim sürecinde kelimelerin ardındaki duygu ve niyeti en yalın haliyle aktarmamızı sağlayan ipuçlarını barındırdığı için oldukça işlevseldir. Sözel olmayan bu ipuçları sözlü olanlarla senkronize olduğunda iletişim sinerji yaratır. Etkili iletişim becerisi her meslek grubunda büyük bir öneme sahiptir, fakat görevi bilgi aktarmak olan bir eğitimci için hayati önem taşır. Sınıf yönetimi ve sınıfta çatışma çözümü iyi iletişim becerilerini gerektirir. Nitekim bilgi alışverişi karşılıklı iletişim üzerine kurulu bir süreçtir. İletişim becerisi öğretmen tarafından etkili bir şekilde kullanıldığında, öğrenmeyi kolaylaştırarak öğrencilerde istendik yönde davranış değişikliği meydana getirir. Öğretmen, öğrencilerine sözel ifadenin yanında gönderdiği sözsüz sinyaller aracılığıyla bilgi, duygu ve düşüncelerini aktarır. Ellerin açık olması, güven verici bir sinyal olması yanında iletişime açık olmanın da bir işaretidir. Avuç içini kullanma insanın duygu, düşünce ve iç dünyasıyla ilgili son derece önemli bilgiler verir. El kol hareketleri konuşma sırasında akıcılığı ve inandırıcılığı sağlar ve aynı zamanda etkileyici bir güç unsuru olarak görülür. Sözsüz iletişimin bir parçası olan gülümsemek bile, öğretmen ve öğrenci arasındaki kültürel ve dilsel engelleri kaldırabilecek evrensel bir dildir. Gülümseyerek öğrenciler güvende hissettirilebilir veya tam tersi yüz kasları gerilerek sınıfta gergin bir atmosfer yaratılabilir. Etkili bir bakış, öğrenci üzerinde sözden daha fazla etki yaratır. İyi davranışları takdir ederken baş ile yapılacak bir onay işareti veya elin parmaklarıyla yapılacak bir okay hareketi bazen sözlü olarak takdir etmekten daha etkili bir pekiştirme yöntemi olabilir. Ders anlatımı veya öğrencilerle birebir ilişkiler esnasında dil-ötesi iletişim kullanılarak dersin monoton geçmesinin önüne geçilir. Ses tonu, sesin hızı ve şiddetiyle oynanarak sınıf ortamında öğrencinin dikkati canlı tutulmaya çalışılır. Öğretmenlerin alan kullanımı da iletişimde önemli bir etkidir. Öğrenciler, öğretmenlerinin yakın sosyal alanlarına ve hatta kişisel alanlarını ihlal etmelerinden rahatsızlık duyarlar. Mesafe ihlali beraberinde dokunma jestlerini tetikler. Öğretmenin istem dışı bir şekilde de olsa fiziki temasdan kaçınması doğrudur. Öğrenciyle fiziksel temas onların sosyo-kültürel kökenlerine bağlı olarak farklı yorumlanabilir veya bazen birileri için öğretmeni suçlama sebebi sayılabilir. Bu yüzden çok hassas bir yaklaşımı gerektirir. Öğretmenin, iletişime dahil olan tüm bu faktörlerin önemi konusunda bir farkındalığa sahip olması öğretimin etkililiği açısından büyük önem taşımaktadır.

Öneriler

- Sınıfa girdiğiniz andan itibaren, beden dilinizi kullanarak öğrencilerinize “ben yardım etmek için buradayım” diyen pozitif bir güç alanı yaratabilirsiniz.
- Kıyafetlerinize ve dış görünüşünüze özen göstermeniz kendinize, mesleğinize ve çevrenizdekilere olan saygınızı gösterir ve karşınızdakine sizin hakkınızda bir takım ipuçları verir.
- Vücudunuzu doğru bir şekilde kullanın ve etkileyici olun. Başınız önde, omuzlarınız düşük veya kambur bir duruş sergilediğinizde kendinize güveniniz yokmuş gibi görünürsünüz.
- Kollarınızı bağlamaktan, masanın arkasında durmaktan ve bariyer kullanmaktan kaçının. Bu davranışlar temasa geçmek istemediğiniz sinyali gönderir. Sizi engeller ve ulaşılmaz kılar.

- Dersle ilgili olmayan eşyalarınızı veya çalışma kağıtlarınızı karıştırmayın ve bir öğrenci konuşurken saatinize bakmaktan kaçının.
- Sınıfta nerede ve nasıl durduğunuz önemlidir. Bütün sınıfı kullanmaya çalışın.
- Öğrencilerle iletişim kurarken mutlaka göz teması kurun.
- Gülümseyin! Gülümseyerek öğrencilerinize huzurlu ve güvende hissettirebilirsiniz.
- Beden dilinizi doğru şekilde kullanın.
- Farklı ses tonları kullanarak dersinizi canlı tutabilirsiniz.
- İyi bir davranış takdir etmek veya pekiştirmek istediğinizde jest ve mimiklerinizi, okay işareti gibi onay ve takdir belirten el, kol hareketlerini kullanmaktan kaçınmayın. Onlara doğru yolda olduklarını bedeninizle anlatmayı deneyin.
- Dokunma göreve doğrudan bağlı olarak gerçekleştiğinde kabul edilebilir fakat amacının net olmadığı yerlerde, tehlikeli bir faaliyettir. Bu nedenle çok gerekli olmadıkça öğrencilerinizle fiziksel temas kurmaktan kaçının.
- Sessizlik de beden dilinin bir parçasıdır, öğretmenin kolları kavuşturulmuş halde hareketsiz ve sessiz duruşu, öğrencileri sakin olmaya çağrı sinyalleridir ve bu tutum ve davranışın etkisi onlar üzerinde oldukça yüksektir.
- Bireysel farklılıkların farkında olun! Farklı ülkelerden ve kültürlerden insanlar farklı sözel olmayan iletişim jestleri kullanma eğilimindedir, bu nedenle beden dili sinyallerini okurken yaş, kültür, din, cinsiyet ve duygusal durumu dikkate almak önemlidir.

KAYNAKLAR

- Açıl, Mahmut, (2005). Başarılı ve Etkin Öğretmenin Beden Dili. İstanbul : Armoni Yayıncılık.
- Argentin G., & Ghiglione R. (1986). Le système de communication, in R. Ghiglione (Ed.), L'Homme communicant. Paris : Armand Colin.
- Babacan, Çağlayan, (2011). Öğretmenler İçin Beden Dili. Ankara : Elma Yayınevi.
- Baltaş, Z., ve Baltaş, A. (1994). Bedenin Dili. İstanbul : Remzi Kitabevi.
- Boizumault, M., et Cogérino, G. (2012). La mise en scene corporelle de l'enseignant d'eps : les communications non verbales au service de l'efficacité de l'enseignant. Cairn info revue-staps. 2012/4 n°98, pages 67 à 79. Date consultée :15.10.2019. [https://www.cairn.info › load_pdf](https://www.cairn.info/load_pdf)
- Bouchachia, Meriem, (2015). Le comportement non-verbal de l'enseignant en classe de FLE : découvrir le pouvoir du corps. Mémoire de master. M'sila : Université de Mohammed Boudiaf. Date cnsultée :13.10.2019. [https://www.researchgate.net › publication › 324](https://www.researchgate.net/publication/324).
- Dupuis, Cathérine, (2005). Le Corps De L'enseignant Dans La Classe :Un Outil D'apprentissage Pour L'élève, Mémoire de master. Dijon : Universite de Bourgogne. Date consultée : 17.10.2019 [https://www2.espe.u-bourgogne.fr › mem2005](https://www2.espe.u-bourgogne.fr/mem2005)
- Ergin, Akif, (2014). Eğitimde Etkili İletişim. Ankara : Anı Yayıncılık.
- Ergin, A., ve Birol, C. (2000). Eğitimde İletişim. Ankara : Anı Yayıncılık.
- Genevois, G. (1992). Étho-psychologie des communications et pédagogie, Note de synthèse. Revue Française de Pédagogie, 100, 81-103. Date consultée : 17.10.2019. [https://www.persee.fr › doc › rfp_0556-7807_1992_num_100_1_1321](https://www.persee.fr/doc/rfp_0556-7807_1992_num_100_1_1321)
- James, Judi, (2008). Beden Dili, Kutsal Kitabı. (Belgin Selen Haktanır, çev.) İstanbul : Koridor Yayıncılık.

- Kaya, Canten, (2015). Etkili insan olmanın incelikleri ve beden dili. İstanbul : Kariyer Yayıncılık.
- Moulin, J.-F. (2004). Le discours silencieux du corps enseignant: La communication non verbale du maître dans les pratiques de classe. Carrefours de l'éducation, 17, 142-159. Date consultée : 11.10.2019. <https://signal.sciencespo-lyon.fr>
- Navarro, Joe. ve Karlins, Marvin (2012). Beden Dili. İstanbul : Alfa Yayınevi.
- Neill, S. and Caswell, C. (1993) Body Language for Competent Teachers. London: Routledge and Keegan Paul. Date consultée: <https://epdf.pub/download/body-language-fo>.
- Pease, Allan, (2002). Body Language, Beden Dili, Karşınızdakinin Davranışlarından Düşüncelerini Anlamanın Yolu, (Yeşim Özben, çev.) İstanbul: Rota Yayınları.
- Pujade-Renaud, C. (1984). Le corps de l'enseignant dans la classe. Paris, L'Harmattan.
- Reca, Ömer Faruk, (2010) Beden Dili ve Konuşma Sanatı, Ankara : Tutku Yayınevi.
- Tayfun, Recep, (2010). Etkili İletişim ve Beden Dili. Ankara: Nobel Yayınları.